رقيہ عامر

شاھ لطيف جا سورما

Heroes of Shah Latif

ABSTRACT:

Shah Latif expresses the notive perple people in poetry and dedicated his love and sympathy for them. Before Latif mostly other poets express supernaturalism religious people, kings, soldiers, generals, riches and royal class in their poetry and due to their living style and Latif also discuss's the dignity of people and title them their heroes. But when we read the Latif's poetry we observe that Latif denies those old fundamentals and expresses simple poor and laborer people in his verses and title them his heroes, because he knows that such people with patients and balance mature can achieve by challenges.

Let's take on example from his poetry his character "Moriro" which is typical character who physically is a week parson, and disable man but faces the troubles of sea and find out his dead brothers from the Deep Sea of the kalachi, and never care for his life and face bravely the rhythm of the sea and fight with crocodile and prove him a brave hero Shah Latif symbolizes his characters a qualifies in his imagination. They possess the high regard in Sindhi society and they have a particular value which reflects in their characters. His character interprets the values of considered as hero. His characters are group of qualities there wants psychologically emotions are possess a separate importance. In such a group everyone is hero for example Khahori, Matara, Jogy etc. A women said that:

جوڳيئڙآ جهان ۾، نوري ۽ ناري،
ٻري جن ٻاري ، آءُ نہ جيئندي ان ريءَ.

شاھ لطيف جا سورما:

1: حامي هادي هاشمي، حضرت محمد صلي الله عليہ وسلم 2: حسين عليہ سلام 3: حر 4: پنهون 5: ميهار 6: راڻُو 7: ڄام تماچي 8: چنيسر 9: ڄام سپڙ چوٿاڻي 10: ڄام جکرو اوڍاڻي يا جادم جکرو 11: ڄام مهڙ نوتيار 12: ڄام جکرو ڳهڙراءِ 13: ڄام انڙ 14: ڄام راهو 15: ڄام ڪرن 16: ڄام اوڍو سمون 17: لاکو ڦلاڻي 18: ابڙو اڙٻنگ سمو، :19 ابڙواگهام20: راءِڏياچ ويراڻي 21: ٿانور پٽي 22: راوت رٽمل 23: پونروبداماڻي 24: ڪارائڙوڪونڌر 25: مورڙو

26: ٻيجل 27: ڪاھُوڙي 28: رامڪليءَ جا جوڳي 29: متارا 30: لوھار 31: عاشق 32: ڪاپائتي/ ڪوري 33: غواص 34: ملاح/ناکئا/گھاتو/مهاڻا.

سنڌ ڌرتيءَ تي اھڙا اعليٰ گڻ رکندڙ انسان پيدا ٿيا آھن، جن کي سنڌ ڌرتيءَ جا "سورما" سڏجي تہ وڌاءُ نہ ٿيندو. لطيف جي ڪلام ۾ عورت سورمين جي ڪردارن بابت تمام گھڻن محققن گھڻو ڪجھ لکيو آھي.پر لطيف جي مرد سورمن جي ڪردار تي محققن جي نظر تمام گھٽ پئي آھي. "ھاڻي اھو ڏسڻو آھي تہ، لطيف جي انھن "سورمين" جي جاکوڙ جي منزل ڇا آھي؟. (1)

جنھن جي حاصلات لاءِ اھي سورميون جبل، جھر جھنگ لتاڙي ڪشالا ڪين ٿيون؟، قيد ڪاٽي، درياھ پار ڪن ٿيون، ڏيئا ٻاري وڻن وائنٽيون ٻڌن ٿيون. انھن جو نصب العين ڪھڙو آھي؟. انھن سورمين جو نصب العين، جاکوڙ ۽ منزل اھي"سورما" آھن، جيڪي "مرد" آھن. "اھو مرد عام مرد نہ آھي. اھو ھڪ آئيڊيل مرد آھي".(2)

اھا ڪيئن خبر پوي تہ اھي مرد ڪي خاص خوبين وارا اعليٰ گڻ رکندڙ انسان ھئا؟ لطيف جي ڪلام ۾ اھي سورما واقعي ايترا مھان ھئا؟ جو انھن آئيڊيل جوروپ اختيار ڪيو. اھڙن آئيڊيل انسانن جي حاصلات لاءِ اھي سورميون جاکوڙينديون نظر اچن ٿيون. لطيف انھن سورمين جي واتان انھن سورمن جي عظمت جو اظھار ڪرائي ٿو.ان ڪان وڌ ٻي ڪابہ ڪسوٽي نہ ٿيندي تہ پوءِ اھي مرد ڪردار واقعي "سورما" آھن؟. لطيف جا اڪثر سورما، خود جي ايجاد نہ آھن، پر اھي لطيف کان اڳ ڪلاسيڪي شاعريءَ ۾ ڪن خاص ٽوڻن سان نظر اچن ٿا.ان ڳالھ جي وضاحت ڪندي معمور يوسفاڻي لکي ٿوتہ: "اسان جي ملڪ جا سورما جيڪي پنھنجي سنن گڻن ۽ اعليٰ خاصيتن سبب مشھور ٿيا، انھن جا نالا اسان کي آڳاٽي دور کان ملن ٿا" (3)

لطيف ڪنھن بہ شھنشاھ جي شان ۾ قصيده نہ چيا آھن. پر ديس جي دليرن، سورھيہ سرويچ سپاھين، جيڪي وطن جي شمع تان پتنگن وانگر سر گھور ڪندا آھن. انھن مانجھي مڙيادارن، سخي سردارن جي صفتن جي ساراھ ڪندي، سندن دليريءَ تي داد ڏيندي، ڪين دعائون پڻ ڪيون آھن. ھن مقالي ۾ لطيف جي انھن سيني مرد "سورمن" جو ذڪر ڪجي ٿو، جيڪي ڪنھن خاص قسم جي اعليٰ گڻن ڪري مشھور ھئا.انھن ۾ ديس ڌڻي بہ آھن، تہ ڪجھ انھن دليرن جي دليريءَ جو بہ ذڪرملي ٿو، جيڪي وقت جي حاڪمن سان انسانيت جي عدل ۽ انصاف، حق ۽ باطل جي تفريق خاطرسرصدقو ڪندي، مرڻ ڪان اڳ مري، جانب جو جمال حاصل ڪيو. لطيف جا اھي ئي سورما آھن.

سورهہ مرين سوڀ کي تہ دل جا وهم وسار!

1: حامي، هادي، هاشمي، حضرت محمد صلي الله عليہ وسلم:

لطيف پنهنجي ڪلام ۾ جنهن هستيءَ سخي سردار جي سخاوت، صداقت، صبر، ۽ سورهيائي جو سڀ کان پهريائين ذڪر ڪيو، ان سورمي جو شان سڀني کان سرس آهي. ان امام الانبياء جي شان ۾ لطيف وضاحت ڪندي چوي ٿو:

مُهَڙُ مڙني مُرسلين، سرس سندس شانُ،
"فڪان قاب قوسين اودنيٰ"، اِي مُيسر تيس مڪانُ،
اِي آگي جو اِحسان، جنهن هادي ميڙيُم هھڙو.

(سربلاول،د2)

ان هادي هاشميءَ جي لاءِ الله ڪريم، قرآن پاڪ جي سورت الانبياء جي هڪ آيت ۾ فرمايو آهي تہ: "وما ارسلناڪ الا رحمت العالمين" يعني "۽ اسان اوهان کي جملي جهانن لاءِ رحمت ڪري اماڻيو آهي". سموري عالمن جي لاءِ رحمت، جنهن ۾ سڀئي آسمان ۽ ڌرتي، ملائڪ، نبي، ماڻهو جن ۽ ڪائنات جي هر ذري جي هر شئي لاءِ رحمت ئي رحمت، برڪت ئي برڪت آهن. الله پاڪ جي ان ارشاد ڪيل آيت جي تضمين ڪندي، هڪ حصي کي لطيف سر بلاول جي پڇاڙيءَ واري هڪ وائيءَ ۾ هن طرح بيان ڪيو آهي.

رحمتُ للعالمين، اهڪي آڳهہ ٿيندو.

ڪائنات جي محبوب هستي، محمد مصطفيٰ احمدِ مجتبيٰ صلي الله عليہ وسلم، سموري ڪائنات جو ڪارڻي خدا جي هيڪڙائي ۽ وحدانيت جي وائي کي ڦهلائيندڙ، گنهگارن کي بخشائيندر، عالمينن کي امن، سلامتي ۽ رحمت رسائيندڙ، ڪائنات جي خلقت جو ڪارڻ آهي. ڊاڪٽر گربخشاڻيءَ جي ڪارڻي لفظ بابت راءِ آهي تہ، ڪارڻي، (سن) ڪارڻڪ، جو ڪنهن ڳالهہ جو ڪارڻ يا سبب بنجي. ڪارڻي لفظ جون ٻيون بہ معنائون آهن، گماشتو، عام مختيار، وسيلو، بچائيندڙ، شفيع وغيره. حضرت محمد صلي الله عليہ وسلم جن الله پاڪ جي وحدانيت ڦهلائڻ جو ڪارڻ آهن. پاڻ ڪريم جن قيامت ۾ گنهگارڙن جي شفاعت جو ڪارڻ ٿيندا. انهيءَ ڪري کين "ڪارڻي" ڪوٺيو وڃي ٿو. هن ڪائنات جي خلقت جو سبب اها مبارڪ هستي آهي، جنهن جي صدقي هي جهان جڙيو ۽ سڀني نبين سڳورن جو سردار آهي. سر بلاول ۾ تہ لطيف خاتم الانبياءَ و

المرسلين، رحمت للعالمين، سيندنا محمد رسول الله صلي الله عليہ وسلم جي واکاڻ ۾ ڪيئي بيت ۽ وايون چوندي فرمائي ٿو:

(1) شفاعت جا شفيع جي ، تنهن ۾ ڦير هڏ نہ آهي،
(2) مير محمد ڪارڻي، اَڙيا چوٽائي،
(بلاول وائي)

شفاعت شفيع جي عظيم، عام ۽ ڪبريٰ آهي. جنهن ڪري دوخي بہ جنت جو ماڳ ماڻيندا.هڪ حديث مبارڪ ۾ آهي تہ: منهنجي شفاعت، وڏن گنهگارن جي لاءِ آهي.لطيف هڪ بيت جي سٽ ۾ ان جو مفهوم هن طرح ٻڌايو آهي:

ربِ هُب لي اُمَتي، چڙهيو چامُ چئي.
(بلاول،د1)

رب هب لي جو مطلب آهي ”اي منهنجا پالڻهار، مون کي منهنجي اُمت بخش فرماءِ ، يعني منهنجي امت جا گناهہ معاف فرمائج.۽ يقيناً پنهنجي امت کي سمورا اوکا اڙانگا لڪ لنگهائي پار پهچائيندا.آمين“.

لاٿائين لطيف چئي، عالمَ تان اهڪ،
پاندپ سين نہ پاڙيان، سوين ٻيا سردار،
آهي مثل مينهن جي ، سخي تنهنجي سارَ،
حاتم هڙده هزار، جهُڙ تنهن جي جهپيا.

”پاندپ“ جي معنيٰ سردار ۽ سرواڻ آهي، حقيقت ۾ پاڻ سونهارن جي سخاوت وڏڦڙي مينهن کان بہ اتم ۽ اعليٰ آهي، جنهن تان هزارين حاتم صدقي ۽ قربان پيا ٿين.

2: امام حسين عليہ سلام:

لطيف جو هي سورهيہ سورمو، ديس ڏرتيءَ جو نہ آهي، پر هن سورهيہ حق ۽ باطل جي جنگ ۾سجو ڪٽنب، دوست، ساٿين سميت سرجي قرباني ڏئي، دين اسلام ۽ انسانيت جو عَلمُ بلند ڪيو. هن سورهيہ جي سورهيائيءَ جو ذڪر، لطيف سر ڪيڏاري ۾ ڪندي، ڪربلا جي سموري واقعي بيان ڪرڻ بجاءِ، فقط حسيني ڪردار جي سورهيائپ کي موضوعِ سخن بڻايو.ان وقت انصاف جي تقاضا ڪرڻ جڻ تہ گناهہ هيو، حق جي ڳالهہ بغاوت هئي.جيڪو سچ چوڻ جي سگهہ

سارينده، سماج ان کي باغي سڏيندو. جي سماج ۾ ڪوتاهين خلاف آواز اٿارڻ بغاوت آهي؟ حق ۽ باطل يعني ڪوڙ ۽ سچ جي مخالفت ڪرڻ وارو باغي آهي؟ پوءِ اها.

”باغيءَ جي ڪردار جي بلندي ۽ سندس ڪم جي اهميت جو مڪمل ادراڪ ٿيڻ تائين، اهو واقعو پنهنجي حقيقي رنگ ۾ سمجهي نٿو سگهجي. باغي دنياداريءَ نوارين سلامتي ۽ سهولتن جي راهن کي ڇڏي، بغاوت جي ڪٺن راهه جون سختيون جنهن سونهن ۽ سهولت سان برداشت ڪن ٿا، اهو راز سمجهڻ جي ضرورت آهي“ .(4)

امام حسين يزيد جي انهن جڙتو سماجي قدرن جي خلاف بغاوت ڪئي، حق ۽ سچ جو ساٿاري ٿي اسلام جي مقرر ڪيل قانونن جي حمايت ڪندي سر جان جي قرباني ڏيڻ کان نہ ڪيٻايو. حسين اهڙو سورمو آهي، جنهن ان معاشرتي ڏاڍائيءَ خلاف حق ۽ سچ جو ساٿ ڏئي بغاوت ڪئي، توڙي جو ڪيس پنهنجو سمورو الهُ تلهُ قربان ڪرڻو پيو. ڪربلا جي ميدان تي يزيد جي لکين فوجي لشڪر آڏو، حسيني لشڪر جي ٻاهتر سورمن بهادريءَ جا اهي جوهر ڏيکاريا، انهن دليرن جي دليريءَ جي منظر ڪشيءَ کي لطيف هيئن بيان ڪري ٿو.

ڪربلا جي پڙ ۾، خيمان ڪوڙيائون،
جهيڙو يزيد سامهون ، جنبي جوڙيائون،
مُنهن نہ موڙيائون ، پسي تاءُ ترار جو.
(ڪ،د2،ب2)

ٻئي هنڌ انهن سورمن جي سورهيائي ۽ بهادريءَ جو ذڪري ڪندي لطيف چوي ٿو:

بهادر گڏيا بهادرين ، ڪڙڳ ڪِلولِ ڪن،
وِجهن ڌڙ ڌڙن تي ، هاڪارين هٽن،
ڪرن، ڪنڌ نچنِ ، رِڻ گجيو راڙو ٿيو.
(ڪ،د3،ب4)

لطيف حق ۽ سچ تان سر ڏيندڙ بهادر انسانن جو عاشق ٿو ڏسجي. حق ۽ باطل جي ان تصادم ۾ جيڪي صورتحال پيدا ٿي، ان دنيا جي تاريخ ۾ قرباني، همت بهادريءَ جي هڪ لازوال داستان رقم ڪري مثال قائم ڪيو. حق خدا جي صفت آهي، ۽ خدا جي محبت ۽ اطاعت، حق جي لاءِ لڳن ۽ قرباني کي اپاري ٿي. حق سان محبت در حقيقت خالق حقيقي سان محبت ۽ عشق جو مظهر آهي.ان عاشق سورهيہ سورمن کي ساراهيندي لطيف چئي ڏنو تہ:

ڏاڙهي رت رتياس، ڏندَ تہ ڏاڙهونءَ گل جئن،
چوڏهينءَ ماه چندَ جئن، پڙ ۾ پاڳڙياس،
ميڙي ۾ محمد جي، مَرُ مَرَڪي ماسِ،
تنهن”سورهہ“ ڪي شاباس، جو متي پڙ پرزا ٿئي.
(ڪ،د5،ب9)

3: حر:

حر اهو سورمو آهي، جنهن حسيني حق ۽ سچ جي آواز تي لبيڪ ڪيو. ”حر جڏهن يزيد جي لشڪر ۾ هيو تہ سندس طاقت عام سپاهيءَ جهڙي هئي. پر جڏهن حق ۽ سچ جو ساٿاري ٿيو، تہ ان احساس سندس شمشير ۾ بي پناه قوت اوتي ڇڏي ۽ سچ جو هي سپاهي بہ ڪيترن جا ڪنڌ ڪيرائي حق ۽ سچ خاطرسرخرو ٿيو. لطيف سچن سورهين ۽ بهادرن جي احوال ۾ حر ڪي ناهي وساريو.لطيف هن ڪردار جي اهڙي عظيم تبديليءَ ڪي انساني فطرت جي صلاحيت طرف منسوب ڪري ٿو.جيڪا اتي هميشہ موجود رهي ٿي.هڪ دفعو سچ سڃاڻڻ کان پوءِ ان ۾ تحرڪُ پيدا ٿئي ٿو“. (5)

حر جهڙا سورهہ جڏهن حق ۽ سچ ڪي سڃاڻي ان جي حمايت ۾ هر قرباني ڏيڻ لاءِ تيار هوندا آهن، تڏهن لطيف جهڙوشاعر هيئن چوڻ تي مجبور ٿئي ٿو:

حُر هلي آئيو، مانجهي مردانو،
آهيان عاشقُ آڳِ جو، پتنگُ، پروانو،
مان راضي ٿئي رسولُ ربَ جو، نبي تو نانو،
هي سر سمانو، گهوٽ ! متان ئي گهوريان.
(ڪ،د5،ب6)

4: پنهون:

سسئي ۽ پنهون وارو ”واقعو مڪران ۾ بلوچن جي آمد کان اڳ جو آهي. ۽ اهو دور اتي سماٽ قبيلن جي آباديءَ جو دور هو. هن قصي کي سڀ کان پهرين سنڌ جي ياڻن، پٽن ۽ منگتن ڳاهن سان ڳايو، جنهن بعد اهو سنڌي شاعريءَ جو عام موضوع بنيو“. (6)

پنهون هڪ شهزادو سماٽ قبيلي سان تعلق رکندڙ آري ڄام، ڪيچ جي حاڪم جو دادلو ۽ سڀ کان ننڍو پٽ هو. پر ان جو تعلق ۽ عشق، هڪ غريب ڌوٻياڻيءَ سان آهي. جيڪو سسئي جي حسن جي هاڪ ٻڌي پنيور پهتو. سسئيءَ

جي عشق ۾ شاهاڻا نٽ نانگر سڀ عيش عشرتون ڇڏي، ڌوٻي ٿيڻ کي اهميت ڏئي ٿو. پنهونءَ پنهنجي سماجي اسٽيٽس (status) کي ڪابہ اهميت نہ ڏني، پر محبوب کي ماڻڻ لاءِ محنت ۽ مزدوري ۾ عيب ۽ عار محسوس نہ ڪيو. پر پنهنجي خانداني روايتن جي خلاف ٿي، ڌوٻي سڏائي ڌوٻڪو ڪم ڪرڻ کي پسند ڪيو، اها سڀ جدوجهد محبوب جي حاصلات لاءِ هئي. ان جي ذهن ۾ سرداري ۽ معتبري يا ذات پات جو مت ڀيد نہ هو. پنهونءَ جو ڪردار انساني برابريءَ جو تصور پيش ڪندي، حقيقي "سورمو" نظر اچي ٿو. ان ۾ اهڙا تہ اعليٰ گڻ آهن، جو لطيف سسئيءَ جهڙي سورميءَ جي واتان چورائي ٿو، اها پنهل جي جتي برابر بہ پاڻ کي نہ ٿي سمجهي.

جيهي جي تيهي، ٻانهي ٻاروچن جي،
حجت هوت پنهونءَ سين، مون ڪميڻيءَ ڪيهي،
اصل آريءَ ڄام جي، پلئہ آئون پيئي،
هوءَ جا پائن پير ۾، تنهن جتيءَ نہ جيهي،
وساري ويهي، تن ڪيچن کي ڪيئن رهان؟
(ڪوهياري د 4، ب 6)

سسئيءَ جي ان عاجزيءَ مان واضح آهي، تہ پنهونءَ ۾ ڪو خاص گڻ ضرور هوندو، اهو هڪ آئيڊيل مرد ڪنهن خاص سبب جي ڪري هوندو. جنهن جي محبت ۾ سسئي جبل جهنگ، اڙانگا لڪ لتاڙي ٿي. پنهجي پنهل جي وڃڻ ڪان پوءِ چئي ٿي. "پڇاڻا پرين ، ڪجي بس پنيور ڪان!"، "پينر هن پنيور ۾ دوزخ جو دونهون!"، "اول آخر آهِ ، هلڻ منهجو هوت ڏي!". لطيف پنهونءَ جهڙي مرد کي هڪ آئيڊيل مرد ۽ سورمو هجڻ جي تصديق ڏيندي چوي ٿو، سسئي پنهنجي پنهل لاءِ سڄ قبولڻ لاءِ تيار آهي:

"ساجن ڪارڻ سڄ ، مَرُ قبولي سسئي!"

5: ميهار:

لطيف جو هي سورمو، عزت بيگ، ميهار، ساهڙ جي نالي سان سڏجندڙ، اهو امر ڪردار آهي. جنهن محبت ۾ سڀ وسيلا وڃائي، پاڻ گروي رکي، غربت ۽ لاچاريءَ جون صعوبتون سهي ٿو. پر محبت جي راهہ تان نہ ٿو هٽي.

"ميهار دنياوي نٽ ۽ تونگري آڏو آڻ نہ مڃي.هن پنهنجي سماجي حق جي حقيقت سمجهي هئي، ۽ هو ان حق جي حصول لاءِ سڌو ٿي بيٺو.سندس

بيباڪي ۽ حوصلي ٽُلا ڪي ڏيجاري ڇڏيو هيو.جنهن سبب هنن سازش رستي سهڻيءَ جو ٽڪڙو رشتو ڪيو هيو. ميهار سهڻيءَ کي سيلابي ۽ طوفاني لهرن کان بچائڻ جي ڪوشش ۾ پاڻ کي عشق جي نانوَ تي ارپي ويو“ (7).

اهو ئي سبب آهي جو لطيف سهڻيءَ کي ميهار ڪان سواءِ ناپاڪ ٿو سمجهي. ان جو ميهار سان ملڻ پاڪائيءَ جو سبب آهي.”ساهڙ ڏاران سهڻي، نسوري ناپاڪ، نجاست ناه ڪري، انين جي اوطاق، هوءَ جي ڪير پياڪ، پاسي تنين پاڪ ٿئي“. ”جي پرينءَ پاسي هوءِ، تہ ڪَر توڏيءَ تڙ ڪيو“. سهڻيءَ جوازل کان ساهر سان سنگ ٿيل هيو. ”ساهڙ جا سينگار ازل کان اڳي هئا“. ”ميثاقان ميهار سين لڏيون مون لائون“. لطيف وٽ ميهار جو ڪردار هڪ اعليٰ درجي جو آهي، هڪ آئڊيل مرد جو ڪردار آهي.جنهن ڪري، لطيف سهڻيءَ جي زباني، ان سورمي جي لاءِ هيئن بيان ڏئي ٿي تہ:

ساهڙ مون جئن سرتيون ، جي ڏسو سيئي،
تہ سمهو ڪين سُک تي ، وَر پاسو ڏيئي،
مؤنهان اڳيئي، گهڙو، سيې گهڙا ڪٽي!.

6: راڻو:

لطيف جو هي سورمو هڪ نرالي ڪردار جو مالڪ، جنهن ۾ بردباري، سهپ ۽ صبر، بهادري، اصول پرست، عقل ۽ بصيرت جو ڪامل نظر اچي ٿو. ڪاڪ ڪنڌيءَ ڪيترن جوڌن جوانن جون قبرون هيون، ڪي سامي، سنياسي، جوڳي ٿي جهر جهنگ رلي ويا. اتي هن اڻ موٽ ڪردار کي ڪاميابي ملي. مومل جهڙي بي پرواهه حسين عورت کي جنهن جي طبيعت ۾ عاجزي ۽ محبت جهڙو عنصر نہ هو، ان جي اکين ۾ تبرون هيون. راڻي جهڙي عاشق جي عشق ۾ اهڙي تہ سوگهي ٿي، جو اها اڌول عورت انڪساري ۽ عاجزيءَ سان پرچڻ پرچائڻ جون پچارون ڪندي پنهنجي مداين تي ڳوڙها ڳاڙيندي رهي ٿي. اهو راڻي جو ڪمال آهي. جنهن جي محبت جو ڪان ڪيس ڪپار ۾ لهي ويو. اها پاڻ راڻي جي محبت ۾ گهايل ٿي پئي، جنهن گهڻن عاشقن کي گهائي وڌو، اڄ پاڻ کي گهاءُ لڳس.جنهن لاءِ لطيف چئي ٿو:

گجر گهڻا گهائيا ، پاڻا لڳس گهاءُ،
مينڌري ملاءُ، لڳس ڪان ڪپار ۾
(داستان ٽيون)

لطيف جي هن سورمين جي اها انفراديت آهي، جو مومل کي مال ملڪيت حاصل ڪرڻ لاءِ نٿو ماڻي، نہ ئي عام رواجي عاشقن جيان مومل جي عشق جو خمار ڪيس ٻانهون ٻڌائي ٿو. مومل ڪان ناراض ٿي، ڪاڪ محل ڇڏي هليو وڃي ٿو.

"راڻي جي ڪردار ۾ فيصلي ڪرڻ جي قوت موجود آهي. لطيف هن ڪردار ذريعي سنڌ جي سماج جي اصلوڪن قدرن کي اجاگر ڪرڻ جي ڪوشش ڪئي آهي.جنهن ۾ مرد توڙي جو Dominant آهي، پر پوءِ بہ عورت جو استحصال نہ ٿو ڪري. هي ڪردار پنهنجي ڪرت ذريعي عشق جي آفاقي قدرن کي پڻ اجاگر ڪري ٿو" (8).

7: ڄام تماچي:

"لطيف وٽ ڄام تماچي عوام جو حقيقي ليڊر آهي، جنهن وٽ وڏ ماڻهپ جي شيخي نہ آهي ۽ ڄارو ڪلهي تي ڪيو ڄيرن جي وچ ۾ جهلي رهيو آهي. جنهن جي اڳيان سميون سومريون، جي اوچي ڳاٽ اچن ٿيون، سي اهم نہ آهن. ان کي صرف ڪنجهر ڄاين جي تات آهي ۽ وٽس گند سان گوڏين پريل ماڻهو، مٽي تي ڪکيءَ هاڻيون ڪاريون ۽ هٿن ۾ ڇڃيءَ هاٿا ڇج ساڻ ڪري، ڪاريون ڪوجهيون صبح ۽ شام اچن ٿيون. راڻين ۽ سمين، حڪمران قوم جي وڏن ماڻهن لاءِ ڪا ڄاءِ نہ آهي، هن گندرن کي ڳاڏيءَ چاڙهي ڪٽي نوازيو. هن انهن کي سڄاڻي ٻانهن ۾ پنهنجي محبت جو ٻيڙو ٻڌو آهي ۽ ڪين مڏ مڪڙا مڙيئي معاف ڪري ڇڏي اٿس". (9).

مي هٿ ۾ مڪڙي، ڄام هٿ ۾ ڄار،
سڄو ڏينهن شڪار، ڪينجهر ۾ ڪالھ هو،
عشق ائين ڪري، جيئن ڄارو ڄام ڪلهي ڪيو.

"ڄام تماچي پيار سهاري هڪ ٻي ڪڏي سماجي روايت خلاف پڻ بغاوت ڪري ٿو تہ، سگ، سگاوتي اميرن ۽ غريبن، حاڪمن ۽ محڪوم درميان هئڻ ڪابہ برائي گهٽتائي يا بي عزتي نہ آهي.ڄام تماچي امرائن جي انهي خود ساختہ نظرئي کي مٽيءَ ۾ ملائي ڇڏيو سنڌ جي تاريخ جو اهو انوکو مثال آهي.

"مي مڇي مارا، سمي سيئي سيڻ ڪيا" (10)

8: چنيسر:

لطيف چنيسر کي هڪ غيرت مند مرد جي حيثيت ۾ بيان ڪيو آهي. چنيسر بظاهر تہ سادو ليڪن حقيقت ۾ وڏو داناءُ ۽ بردبار پتار آهي. ليلا جون اوائلي خطائون ڍڪي ٿو. پر هار تي هرڪجي، ور مٿائن وارو حرف رکي ڪيس ڏهاڳ ۽ پڻ شهر نيڪالي ڏي ٿو. چنيسر پنهنجي زال هٿان محبت ۾ بي عورت جي شرڪت برداشت نہ ڪئي، پاڪ محبت ۾ شرڪ گناهہ آهي، شرڪ کان پاڪ محبت غيرت آهي. ان ڪري چنيسر هڪ غيرت مند مرد هيو. جنهن ڪري هي سورمو پنهنجي محبت ۾ شرڪت برداشت نٿو ڪري. اها فضيلت ئي عام مرد کان چئوڻ تي آهي. جيڪا چنيسر هڪ سورمو سڏڻ تي مجبور ڪري ٿي. اهو ئي سبب آهي جو ليلا کي هيئن چوڻو پئي ٿو:

چنيسر جو رنگ، برنگو لوڪ ٻيو،
ڍولا! ڍيل مَ مون، ڪانڌ! ڪميڻيءَ آهيان،

سڪ تنهنجي سُپرين ! پيري وڏيس پون،
مون ور تونهين تون، تون ور! وهون ڪيتريون.

9: جام سپڙ چوٽاٽي:

سمن سردارن جي سخا ۽ ڏاتاريءَ جا ڳڻ اجان تائين ڳائجندا اچن، پر انهن ۾ جام سپڙ چوٽاٽي پنهنجي دور جو وڏو سخي ۽ ڏاتار ٿي گذريو آهي. ڊاڪٽر نبي بخش بلوچ ان راءِ جو آهي تہ، " ٻين سردارن سخا ڪئي تہ پنهنجي نالي وڏائن لاءِ ڪئي، پر سپڙ جام سخا ڪئي تہ پنهنجي نالي وڏائڻ لاءِ ڪا نہ ڪئي پر ڪيرت وارن جي قدرداني ۽ ڏکين ۽ ڏڏن کي ڏان ڏنا". (11)

لطيف ان سخي سورمي جي سخا کان متاثر ٿيو ۽ سندس ساراهہ هن طرح ڪندي فرمائي ٿو:

ڏاتار تہ تون، ٻيا مڙئي مڱڻا،
مينهن مُندائتا وسڻا، سدا وسين تون،
جي گهر اچين مون ، تہ ميريائي ماڻُ لهان
(پرياتي)

10: ڄام جکرو اوڍاڻي يا ڄادم جکرو:

لطيف سر بلاول ۾ ڪيترن ئي سخي سردارن جي سخا کي سارهيو آهي. ڄادم جکرو ڪڇ جي علائقي جو وڏو سردار، بهادريءَ ۽ سخا ۾ حاتم ثاني سمجهيو ويندو آهي.

جکرو جسَ کرو، ٻيا مڙئي مَلَ،
متي اِن مرسل، اصل هئي ايتري.
(بلاول)

ان جي سخا جو هڪ انوکو انداز، جو هر سوالي جو سوال پورو ڪرڻ، هر وٿو يا ڪشتو ڀري ڏيڻ کان سواءِ انهن سيني ايندڙ ويندڙن کي کلي کيڪارڻ، سخا ۽ دان ڏين مهل پاڻ اُبي پيرين بيٺو رهڻ. ان ڪري لطيف چئي ڏنو ته:

اَڃو آيا نچ! سمي وائي وات ۾،
هٿان ڄادم جکري وٿي وڄ مَ پوءِ،
پي پي سو پُر ٿئو، جو حاتم پاسي هوءِ.

ڏني ڄادم جکري ٻيا چٽ چڙهن ڪين.
جکري ڄهو جوانُ، ڏسان ڪو نه ڏيهه ۾!
(سر بلاول)

11: ڄام مهڙ نوتيار:

هي سورمون سورهه بهادريءَ جي ڪري تمام گهڻو مشهور هيو. معمور يوسفاڻيءَ جي راءِ آهي ته، هي "سمن جي نوتيار جي نک جو سورهيه سردار هو جڏهن هن جي جُوءِ ۾ سومريون آيون ته انهن کي مان ڏنائين ۽ سندن آجيان ڪيائين پنهنجي خاص لشڪر جي حفاظت ۾ انهن کي اڳتي روانو ڪيائين ۽ پاڻ پنهنجو لشڪر وٺي بادشاهي لشڪر جي سامهون ٿيو ۽ دشمن کي اڳتي اچڻ نه ڏنائين. جنگ ۾ مهڙ پندرهن هزار شهيد ڪرايا، جنهن بعد پاڻ به شهيد ٿي ويو.اهڙي طرح مهڙ ڄام نوتيار سورهيه سڏجڻ لڳو.اهڙي سورهيه سورمي کي لطيف هن بيت ۾ هيئن بيان ڪيو آهي.

سمو سوائي، ٻهون ٻئنئان اڳرو،
دانهه جي درٻار ۾، ورتي ئي وئي،
ڳهڻ ڳالهائي مهڙ سڀ ملهائي ويا

(12)

12: ڄام جکرو ڳهڙراءِ:

سمون ڄام جکرو گنگا جر راءِ عرف ڳهڙ راءِ پنهنجي دور جو مثالي سخي ۽ ڏاتار هو. هن کي گنگا جرراءَ ۽ ڳهڙ راءِ جي لقب سان سڏيندا هئا. لاڙ جي پاتار بندر جو رهاڪو هو، جنهن کي قديم دور ۾ گنگا جو هڪڙو وهڪرو آباد ڪندو هو. جنهن جا آثار اڄ بہ موجود آهن. ان ڪري هن کي "گنگا جرراءِ" سڏيندا هئا. سندس حڪومت جي حد پاتار کان ٻرڙي تائين ڇٽي وڃي ٿي، ۽ سندس سخا جو مينهن پاتار کان ٻرڙي تائين ايترو تہ وسندڙ هيو، جو ڄام جکري گنگا جر راءِ عرف ڳهڙ راءِ جو نالو ٻڌڻ سان سوالين کي اها پڪ هوندي هئي تہ سندن سوال ڪرڻ سان مراد جلد پوري ٿيندي. انهيءَ دور ۾ سنڌ اندر جکري گنگا جر راءِ جهڙو سخي ٻيو نہ هئو.جنهن لاءِ لطيف فرمائي ٿو:

ڪوه نہ جهارين جکرو، جنهن ڏيهہ ڍيا ڏيئي،
جي لڏي ٿئي لينهمن ۾، سالن ۾ سيئي،
سمي سيئي، طاماعو تارکيا.

آءُ جکري جيهو، پرس پسان ڪو نہ ٻيو،
وائي جنهن جي وات، ۾ ڏيو ۽ ڏيو،
وڃي ڇو نہ ويهو، ان در مٿي مڱڻان.

13: ڄام انڙ:

ڄام انڙ هڪ مشهور سورهيہ ۽ ڏاتار ٿي گذريو آهي. هي سورمو سائلن کي وڏو عزت ۽ مان سان رهائي، ڏان ڏيندو هو.ان اهڙي روش لاءَ لطيف فرمائي ٿو:

انڙ ۾ آس گهٽي، تهان وڏيرو ڊپ،
اي مڱڻهارن مپ، جو نہ موٽائي مڱڻا.

لطيف مگتن کي انڙ جي در تي ليلائڻ جي صلاح هن طرح ڏئي ٿو.

چارڻ! چوٽاٽي مٽي، ڪيرت ڪ ڪماءِ،
لنگها تون ليلاءِ، اڳيان، انڙ ڄم جي!.

14: ڄام راهو:

هي سورمو سمن جي سخي ڏاتارن جي نڪ جو آهي. سندس سخاوت جي پٽن ۽ پانن پنهنجي ڳاهن ۾ ڳائي مشهور ڪيو. لطيف هن سخي سورمين سخاوت جيڪا ملڪن ۾ مشهور هئي، سر بلاول ۾ بيان ڪندي فرمائي ٿو:

راهو تنهنجي ريت، پر ڪندين ئي پڌري،
گهٽا گهوڙي چاڙهيا، تو مسافر مسي
پڇين ڪانه وِڏيت، جي آيا سي اگهيا
(بلاول د:1_ب:11)

15: ڄام ڪرن:

لطيف ڄام ڪرن کي پڻ سخي سردارن ۽ ڏاتارن ۾ شمار ڪندي، هن سخي سورمين جي لاءِ مگتن جي واتان چورائي ٿو ته، ان جيهو ڏيهه ۾ ڏاتار نه ڏٺو، نه ٻڌو.

اکين سوئي اوڙکيو، جو ڪنين سوم ڪرن،
ماءُ منهنجو من، ڄام پسندي پتيو.
(بلاول،د:1،ب8)

16: ڄام اوڍر سمون:

لطيف جو هي سورمو نه صرف سورهيه سرويچ هو، پر وڏو سخي ۽ مهمان نوز پڻ هو. ان جي انهن خاصيتن کي لطيف هن طرح بيان ڪري ٿو.

تون اوڍر، تو اوڍڪو، تون اجهو تون آڳ،
هت پڻ تنهنجو تڪيو، هت پڻ تنهنجو ماڳ،
سي لوڙيون ڏين نه لاڳُ، جي اجهي آيون ابڙي.
(بلاول،د3،ب1)

17: لاکو ڦلاڻي:

هي سنڌ جو سورهيه پنهنجي سخاوت ۽ بهادريءَ سبب ڪافي مشهور آهي.جنهن کي لطيف پنهنجي ڪلام ۾ هڪ سورمي جي حيثيت سان بيان ڪيو

آهي.لاکي ڦلاڻيءَ جي سموري ڳالھ تفصيل سان، لطيف ڪون تو ٻڌائي پر هن جي زندگيءَ جي مختلف پهلوئن کي پنهجي ڪلام ۾ واضح ڪري ٿو.جنهن لاءِ معمور يوسفاڻي لکي ٿو ته،

”ڄام لاکو سنڌ ۽ ڪڇ جو اهوسورهيہ هو جنهن کي لطيف سائين تمام گهڻي وضاحت سان ڳايو آهي. سندس بيان ۾ اسان کي ڪڇ ۽ سنڌ جا ڪيترائي جاگرافيائي اهڃاڻ پڻ ملن ٿا. جيئن: ڀڄ، ڪڙير، ٻني، لوڻي ندي، هبو جبل، پانور، چوٽاڻ، ڍٽ، ٻدام، ڏهر، لاکا سر، ٻيلا، گهاڙي، چوڏهين چارا، وغيره جن جي ڄاڻ اسان لاءِ هڪ قيمتي سرمايو آهي“.(13)

لطيف ان جي سخا ۽ سورهيائي کان تمام گهڻو متاثر آهي، جنهن لاءِ سر ڏهر ۾ چوي ٿو:

لاکا لک سُجهن، پر ڦلاڻي ڦير ٻيو،
جنهن پر راڻا راڄيا ڪوٽ ڏٺي ڪَنبن،
جنهن جو جاڙيجن، ستي سئنچو نہ لهي.

18: ابڙوسمو:

لطيف ابڙي سمي جي بهادريءَ جي پڻ واکاڻ ڪئي آهي. جنهن سومرن جي سامن مٿان سر گهور ڪيو. بهادر سرويچ جي لاءِ لطيف چئي ٿو.

جي اَجهي آيون ابڙي، تہ وڏي ڄام ڄمار،
ٻاجهہ جنهين جي ٻار، انئي پهر اگوندرا،
(بلاول،د3،ب5)

سرڻين جي سک لئي، سانگ ڪنئي سردار،
جي آيون ابڙي آڌار، سي سنگُ نہ ڏينديون سومريون.
(بلاول،د3،ب4)

19: ابڙو اگهام:

لطيف جو هي سخي سورمو پنهنجي سخاوت ۽ ڏاتاريءَ جي ڪري تمام گهڻو مشهور هو.پارڪر جو ڄام ابڙو اگهام ”سماٽ قوم جي دل شاخ مان اگهام نک جو چيو وڃي ٿو. سندس رهائش چوٽاڻ جي پٽ واري بهترين علائقي

ﻫﺮﺋي. لطيف هڪ بيت ۾ سپڙ ڄام جي ذڪر سان گڏ، هن سخي سورمين جي تعاريف پڻ ڪئي آهي.

ابڙو اگهامن ۾، سپڙ جيئن ٻيلي،
سي پٽ ڪنهن نہ پوٽيا، جي ٿو پڙپيلي،
سڄڻ سانوڻ مينهن جيئن ، رُجون ٿو ريلي،
اڇن جي ويلي، تن برَ بخشي پٽ ڏٽي.

(14)

20: راءِڏياچ ويراڻي:

لطيف جي هن سخي سورمين جو نرالو انداز آهي، ٻين سخي سردان جي سخاوت مهمان ڪارائڻ، سوالين جون مختلف گهرجون پوريون ڪرڻ، سامن تان سر ڏيڻ، سنڌ جي سخاوت جا گڻ رهيا آهن. مهمان جي مزمانيءَ ۽ سواليءَ جي سئن تي سر ڪپي خيرات ڪرڻ، اها فقت سنڌ جي سپوت راءِ ڏياچ جهڙي سخيءَ جو ڪم آهي.

”راءِ ڏياچ جي سازجي سُر تي، ڏيڻجي انوکي ۽ عظيم عمل کي سلام“ (15).
جيڪو واعدو وفا ڪرڻ لاءِ سُر تي سِر گهور ڪندي چوي ٿو.

مٿي اُتي منهن جي، جي ڪوڙين هونِ ڪپار،
تہ واري واري وڍيان، سسيءَ کي سوء وار،
تہ پڻ تند توارَ، مونهان مٿاهين مڱٽا.

(سورٺ)

21: ٿانور پٽي:

لطيف هن سخي سورمين کي سر سارنگ ۾ ڳايو آهي. ٿانور پٽي پنهنجي سخاوت ۽ مهمانوازيءَ جي ڪري مشهور هو. ضلعي ٿرپارڪر جي ڪلات ”بدام“ ۽ ”سامروٽي“ وري ايراضي تي مشتمل هو. هن جي گاديءَ واري شهر جو نالو ”گوندي“ هو، جنهن کي سخاوت سبب ”گنج گوندي“ سڏيو ويو. جڏهن ان علائقي ۾ ڏڪار سبب، اتي جي رهاڪن سان گڏ، ٿانور پٽي ۽ سندس زال بہ ديس بدر ٿي، پورهيو ڪرڻ تي مجبور ٿي پيا. لطيف سنڌ جو سير ڪندي، جڏهن ان علائقي مان گذريو تہ ان سخي جي سخاوت بابت ڪيس خبر پئي تڏهن هي قوي پنهنجي ڪويتا ۾ هن ريت بيان ڪيو تہ:

"گام "گوندي گنج"، ابر ۾ اهاءُ تيو،
پسي پر پرين جي، ڏور ٿيا
شال وسندا سنجهه، اتي اوهيرا ڪري.
صراحيون سارنگ، پلٽيون رات "بدام" تي.
(سارنگ، مرتب، علامہ آءِ.آءِ قاضي)

هڪ ٻئي بيت ۾ لطيف ٽانور پٽيءَ جو نالو پڻ استعمال ڪيو آهي، جڏهن مجبوريءَ ۾ زال مڙس ڪي گونگو پاءُ ڄاڻايو هو. انهن جو بيان لطيف هن انداز ۾ ڪيو آهي.

ٽانور اُتي پس! ڏيهه ڪونڌڙي وڃڙي،

تنين ڪارڻ وس ، جن وَرَ مٿائي پائر ڪيا (سرسارنگ،مرتب،م.ع ڏيپلائي)

22: راوت رٺمل:

رٺمل رانوڙ پنهنجي دور جو وڏو جري بهادر سخص هو. هن جي بهادريءَ ۽ سورهيائي سبب ڪيترائي هاڻا هن جي جوءِ مان مال ڪاهڻ جي جرئت نہ ڪندا هئا، پر اتان (چوريءَ جو) مال ڪاهي لنگهڻ بہ ڏوهہ سمجهندا هئا. (لطيف ان سورهيہ جي تعريف هن طرح ڪئي آهي.)

ساجي ٿيا سنگڙي، رٺمل هاٽ ڪري،
وڙهندي مر ويريين، ڪوڏ ڪينسان ڏي.
(16)

23: پونروبداماڻي:

پونرو بداماڻي بهادري ۽ سورهيائيءَ سبب گهڻو مشهور هو. هن جي علائقي مان ڪنهن لولڙائو جي جرئت نہ هئي جو ڪنهن جي مال ڪي ميري اک ڪٽي ڏسي. ان ڪان سواءِ اتي شڪار ڪرڻ تي پابندي پڻ هوندي هئي. سندس شهرت جواهو عالم هو، جو سندن خانداني نالي جي پويان، سندن رهائش وارو اهو علائقو "بداماڻي پٽ" ۽ بدام جي نالي سان مشهور تي ويو. لطيف بہ دعائيہ انداز ۾، انهيءَ نالي کي هن طرح زنده رکيو آهي.

اڄ رسيلا رنگ، بادل ڪييا برجن سين،
ساز سارنگيون ، سرندا، وڄائي پر جنگ،

صراحيون سارنگ ، پلٽيون رات "بدام" تي.

(17)

هڪ بيت ۾ لطيف هن سورهيہ جو نالو هن طرح بيان ڪيو آهي.

اڄ گهر جين يار، بداٽي پونرا!
ڪاڇي ٻئي پار ، اڇي ويرين ويڙهيا.

اڄ گهرجين هِتِ، بداٽي پونرا!
مٿان پڳيءَ پِتِ، ويرين واٽون لائيون.

(18)

24: ڪارائڙو ڪونتر:

هي سورهيہ وڏو پهلوان ۽ غريبن جو غم خوار، مسڪينن ۽ محتاجن جو مددگار انسان هو. جڏهن هن ڪارائڙي بهادر جو سِرُ سنڌ ۾ سارو سنگهار ڪي مليو، تڏهن ان جي وني ڪپوريءَ جيڪي پار ڪييا، ان حقيقت ڪي لطيف هن ريت بيان ڪيو آهي.

ڪاريل جي ڪوڏ، مون ننگر گهٽا نهاريا،
پنگهي پيو لوڏ ، سر سمي ڄام جو.

(19)

25: مورڙو:

لطيف جو هي سورمو عام غريب پرهيت طبقي مان ڪنيل آهي. جيڪو جسم ۾ جڏڙو، پر عقل ۾ گهڻن کان اڳرو آهي. جتي وڏي عقل ۽ علم وارا "گهڻ ڄاڻ" يعني علامہ منجهي ٿاپون، اتي هڪ جڏڙو، نبل نحيف ۽ ڪمزور ڪر ڪٽي اٿيو تہ بازي ڪٽي ٿو وڃي. چو تہ هو رڳو "ڄاڻ"، "علم" يا "سوچ" ۽ فڪر تي نہ ٿو ياڙي، پر ان سان گڏ عملي جدوجهد پڻ ڪري ٿو. ان مان ثابت ٿئي ٿو تہ دشمن ڪيڏو بہ طاقتور ڇونہ هجهي، پر رڳو علم ذريعي ان ڪي مات نہ ٿو ڪري سگهجي. پر علم ۽ عقل سان گڏ عمل جي پڻ ضرورت پوي ٿي. لطيف "گهڻ ڄاڻ" جي ترڪيب پڙهيل عالم، يا علامہ جي معنيٰ ۾ استعمال ڪئي آهي. (20)

لطيف جو سورمو مورڙو جسم ۾ جڏڙو، ڪمزور، وسوڙيل آهي، پر سندس ڏاهپ، همت، عقل ۽ شعور کي هڪ سگهاري ڪردار ۾ عام انسانن جي لاءِ مهان شخصيت جي تصور ۾آندو آهي.

گهنگهريا گهڻ جاڻ، موڙهي متِ مهائين،
ويا گڏجي وير ۾، پيا منهن مهراڻ،
اڳيان پويان ناڻ، ويا ويچارن وسري.
(گهاتو،د1،ب1)

26: ٻيجل:

لطيف جو هي سورمو هڪ چارڻ آهي، جيڪو حڪومت ۾ طوفان مچائي محل ۾ زلزلا ٿو آڻي. جنهن سرندي جي سريلي تان تي راءَ کي ريجهائي سر جي سدا هنئي. لطيف جو هي عجيب ڪردار نظر اچي ٿو، جنهن کي اڪثر شارحين مرشد جي تمثيل ۾ آڻي معرفت جي معنيٰ ڏني آهي. هڪ طرف لطيف راءِ ڏياچ جي سخا کي ساراهيندي، سر ڏيڻ لاءِ اتساهي ۽ همٿائيندي نظر اچي ٿو، ائين لڳي ٿو جڻ سر سورٺ جي جوڙڻ جو مقصد ئي راءِ ڏياچ کان ساز تي سِر ڏيارڻ جو آهي. انهيءَ سموري عمل ۾ ٻيجل وسيلو بہ آهي تہ سِر وڍيندڙ بہ آهي.جيئن هن بيت ۾ لطيف چئي ٿو.

آءُ متاهون مڱڻا! چڙهي ۾ چوڏول،
توکي گهوٽ گهرايو ، راجا منجھ رتول،
ٻيجل توسين ٻول، وهاٽي وڍڻ جي
(سورٺ:د، 3)

متي ريءَ ملوڪ، جي چارڻ نہ چرندو،
جهونا ڳڙھ جهرندو، پوندي جهانءِ جهروڪ ۾.

محلين آيو مڱڻو، ڪٽي ساز سري،
لڳي تند تنبير جي، پيا ڪوٽ ڪري،
هنڌين ماڳين هوءِ ٿي، تنهنجي ٻيجل! دانهن ٻري،
جهوناڳڙھ جهري، پندي جهانءِ جهروڪ م
(سورٺ: د،3)

27: ڪاهُوڙي:

لطيف جي ڪلام ۾ جتي هڪ فرد سورمو آهي، اتي ڪجھ اهڙا ڪردار به آهن جيڪي اجتماعي سورمن جي حيثيت رکن ٿا. جيڪي ”ڪن خاص عادتن، اطوارن، نفسياتي ڪيفيتن ۽ قدرن وارن شخصن جو هڪ گروهه، ان گروهه ۾ سڀ جا سڀ سورما آهن، جيئن ڪاهوڙي“.(21)

ڪاهوڙين خفيءَ سين سوجهي لڌو سبحانُ،
ويئون پَٻِ پَئي، ڪيرون ڪاهوڙين جون،
سوارا سندَ ڪٽي، ڪاهوڙي ويا،
مون ڪاهوڙي لکيا، گهرين نه گهارين،
ڪاهوڙين ڪٽي، ساجهُر ٻڌا سندرا،
ڪاهوڙين اُهجاڻ، انگ نه سڄي آڳِڙي.
تان ونئن ويهي آءُ، اڳڻ ڪاهوڙين جي،
جوش ڏنائو جيءَ کي، لڪائي لوڪاءُ ،
ڏوتين ڪنهن ڏکاءُ ، سُمهي سُکُ نه ماڻيو.(ڪاهُڙي: د، 1)

28: رامڪليءَ جا جوڳي:

لطيف سر رامڪليءَ ۾ جوڳين جي عادتن رهڻي ڪهڻيءَ ۽ عملي زندگيءَ جو چٽيءَ طرح ذڪر ڪيو آهي. هي به اجتماعي ڪردار آهن، جنهن ڪري هن سر جا سڀ جوڳي سورما آهن. انهن جي لاءِ لطيف چئي ٿو.

جوڳيڙا جهان ۾، هئا منجهه حمام،
آرامان اَرڳُ ٿيا، اوڏا نه آرام،
ڪيائون قيام ، ائون نه جيئندي اُنِ ري.
(رامڪلي: د،1)

29: متارا:

متارن جو ذڪر لطيف سر ڪلياڻ ۾ ڪيو آهي، هي به ڪوئي هڪ ڪردار نه پر هڪ گروهه آهي. ”اهي اجتماعي سورما ، ڪڙي ۽ قاتل جا هيراڪ گهڻا آهن“. (22)

لطيف انهن اجتماعي سورمن جو ذڪر ڪندي چوي ٿو.

آٽي اُتر واءَ، موڪيءَ مَٺَ اُپٽِيا،
مَتارا تنهن ساءَ ، اَچن سِرَ سنباهيو.
(ڪلياڻ: د،4:ب،8)

30: لوهار:

لطيف جا هي سورما پڻ اجتماعي حيثيت رکن ٿا. "لوهار سنڌ جي اوائلي پورهيتن جي لڙيءَ ۾ پويل آهي. هي طبقو صنعت ۽ حرفت جو خالق آهي، جن کي لطيف گهڻي اهميت ڏني آهي.خاص طور سر يمن ڪلياڻ ۾ سندن نسبت آڳڙيا جي نالي سان آهي". (23)
اهي سڀ لطيف جا سورهيہ سورما آهن.

اڄ آڳڙيا آئيا، سوڌا سِراٽي،
اڄ آڳڙيا آئيا، سائوُ ڪي سُڃاڻَ،
پڃائي پهاڻُ، جن رسايو رُڪ کي،
تنين سندو ڄاڻُ، آهي آڳڙين کي.
(يمن ڪلياڻ:د3،)

31: عاشق:

هي انوکا ۽ اجتماعي سورما، لطيف جي ڪلام ۾ هڪ گروهہ جي صورت ۾ نظر اچن ٿا. اهي سچ جي سوريءَ تي سو سو را چڙهڻ ۾ ڪاميابي ۽ قرار محسوس ڪن ٿا. اهي تہ هيراڪ آهن هميشہ سچ جو زهر پيئڻ جا، انهن جي عادتن جي لطيف سر ڪلياڻ ۾ هن طرح نشاندهي ڪري ٿو.

عاشق زهر پياڪ، وِهُ ڏسي وِهُسنِ گهڻو،
ڪڙي ۽ قاتل جا، هميشہ هيراڪ،
(ڪلياڻ: د،2)

32: ڪاپائتي/ ڪوري:

لطيف جي هنن سورمن جو سڄو ڏينهن ڪم ئي ڳنڍڻ آهي. اهي محبت جهڙي نازڪ نيهن جون تندون اُٽڻ ۽ جوڙڻ ۾ مصروف اهي اجتمائي سورما

آهن. انهن جي تڙن تي هلڻ لاءِ عام و خاص انسانن کي دعوت ڏيندي لطيف چئي ٿو.

هلو هلو ڪورين، نازڪ جن جو نيهن
ڳنڍين سارو ڏينهن، چنڊ مور نہ سڪيا!

33: غواص:

لطيف جا هي سورهيہ بهادر سورما، جيڪي سمنڊ جي خطرناڪ لهرن کان نہ ٿا ڊڄن، پر ان جي تري ۾ وڃي هيرا لال ليي ٿا اچن.اهي پڻ اجتماعي سورما آهن.انهن جي عادتن کي لطيف هن طرح بيان ڪري ٿو.

اي گت غواصنِ ، جئن سمنڊُ سوجهيائون،
پيهي منجهہ پاتار جي ، ماڻڪ ميڙيائون،
آڻي ڏنائون، هيرو لال هٿن سين.
(سرسريراڳ،د2)

34: ملاح/ناکئا/گهاتو/مهاڻا:

لطيف جا هي اهي سورما آهن، جن کي ڪيترن ئي مختلف نالن سان سڏيندي، محبت جو اظهار ڪيوآهي.انهن سورمن جي سوڀ کي لطيف اجتماعي سوڀ سمجهي ٿو.جنهن ڪري انهن اجتماعي سورمن ملاحن، ناکئن مهاڻن، گهاتن بهادر جي لوڏ، لکن ۾ پڌري نظر ايندي، انهن جي تعريف هن طرح ڪري ٿو.

(1) گهوريندي گهور پيا، اگهور گهوريائون،
(2) ميڪر مارپائون، ملاحن مُہ سنرا.
(3) ڪاهي وڃو ناکئا ، ڪريو بُري تي بچ!
(4) آئين جا لڏو لوڏ ، ايءَ پر گهاتوئڙن جي،
(5) ڪَن ڪلاچي ڪوڏ، سک نہ ستا ڪڏهين.
(سرگهاتو)

اهي سڀ جن جو مٿي ذڪر ڪيو ويو آهي، اهي لطيف جا سورما آهن. انهن ۾ ڪجهہ هڪ فرد جي صورت ۾ سورمو آهي تہ ڪي اجتماعي ۽ گروهہ جي شڪل ۾ ملن ٿا، جن کي هن مقالي ۾ مختصر پر جامع طور بيان ڪرڻ جي ڪوشش ڪئي وئي آهي. اهي سڀ سورما پنهنجي خاص ۽ انفردي حيثيت سان،

ڪنهن ڪنهن نہ عمل ڏانهن ۽ خاص عادتن ۽ خاصيتن جي ڪري سورمي جي حيثيت رکن ٿا.“ اها نئين انوکي ۽ عجيب ڳالهہ لطيف جي شاعريءَ ۾ Establish ٿي. هڪ فرد بہ سورمو ٿي سگهي ٿو. پر ڪن خاص عادتن، اطوارن، نفسياتي، ڪيفيتن ۽ قدرن وارن شخصن جو هڪ گروهہ ، ان گروهہ ۾ سڀ جا سڀ سورما آهن.(24) جنهن لاءِ لطيف جو چوڻ آهي تہ، ٻري جن ٻاري آءُ نہ جيئندي ان ري!.

حوالا:

1: لطيفي سليم پٽو،”آءُ نہ جيئندي ان ري“، بشمولہ: ”هڙا سيڻ سڏير“، ڄامشورو، پٽائي، لٽرري ايجوڪيشنل اينڊ سوشل ويلفيئر سوسائٽي، 2002ع، ص 33.

2: ايضاً،ص 34

3: يوسفاڻي معمور، ”ست سورهہ ڏهہ ڏاتار“، شڪارپور: مهراڻ اڪيڊمي، 2010ع ص19.

4: سومرو شهناز ڊاڪٽر، ”شاهہ عبداللطيف پٽائيءَ جي ڪلام ۾جاڪوڙي جي اهميت“، ڪراچي: سنڌي شعبو، ڪراچي يونيورسٽي، 2008ع ص 227.

5: سومرو شهناز ڊاڪٽر، ”شاهہ عبداللطيف پٽائيءَ جي ڪلام ۾جاڪوڙي جي اهميت“، ڪراچي: سنڌي شعبو يونيورسٽي، 2008ع ص 231.

6: يوسفاڻي معمور، پلي اسد جمال ڊاڪٽر، ”پٽائيءَ جو مطالعو“، شڪارپور، مهراڻ اڪيڊمي ڊسمبر 2005ع، ص 138.

7: سومرو شهناز ڊاڪٽر، ”شاهہ عبداللطيف پٽائيءَ جي ڪلام ۾جاڪوڙي جي اهميت“، ڪراچي: سنڌي شعبو يونيورسٽي، 2008ع ص .269

8: سومرو احمد، ”شاهہ لطيف جي ڪردارن جو نفسياتي اڀياس“، ڪراچي: ”ڪلاچي تحقيقي جرنل“، پٽائي چيئر ڪراچي يونيورسٽي، جلد تيرهون شمارو ٻيو، ڊسمبر 2010ع، ص .67

9: جي ايم سيد، ”پيغام لطيف“، ڪنڊيارو،روشني پبليڪيشن 1988ع، ص .232

10: لطيفي سليم پٽو، ” آءُ نہ جيئندي ان ري“ بشمولہ: ”هڙا سيڻ سڏير“، ڄامشورو، پٽائي لٽرري ايجوڪيشنل اينڊ سوشل ويلفيئر سوسائٽي، 2002ع، ص 66.

11: بلوچ نبي بخش ڊاڪٽر: ”شاهہ جو رسالو“ مقدمو، جلد ٽيون، ڀٽ شاهہ ثقافت ڪلچر سال 1994ع، ص 35.

12: يوسفاڻي معمور، ”ست سورهہ ڏهہ ڏاتار“، شڪارپور: مهراڻ اڪيڊمي،

2010ع ص .42
13: يوسفاڻي معمور، ”ست سوره ڏه ڏاتار“، شڪارپور: مهراڻ اڪيڊمي، 2010ع ص 94.
14: ايضاً،ص 53.
15: بلوچ عنايت ”مضمون: سُر جو غوغاءُ، سر جو سودو ۽ پٽائيءَ جو بيان“ سرسورٺ، مرتب، تاج جويو.ص، .47
16: يوسفاڻي معمور، ”ست سوره ڏه ڏاتار“، شڪارپور: مهراڻ اڪيڊمي، 2010ع ص .26
17: ايضاً، ص، 30.
18: ايضاً، ص، 34.
19: ايضاً،ص،.23
20: عباسي تنوير،”شاه لطيف جي شاعري“، ڪنڊيارو:روشني پبليڪيشن، 2000ع ص: 293.
21: ايضاً،ص .278
22: ايضاً،ص 278.
23: سومرو شهناز ڊاڪٽر،”شاه عبداللطيف پٽائيءَ جي ڪلام ۾ جاڪوڙي جي اهميت“، ڪراچي: سنڌي شعبو يونيورسٽي، 2008ع ص .32
24: عباسي تنوير، ”شاه لطيف جي شاعري“، ڪنڊيارو:روشني پبليڪيشن، 2000ع ص: 278